

Оксана Ковтун

ORCID: orcid.org/0000-0002-9139-8987

УДК 811.161.23'373-43:811.111'373-43

DOI: 10.31558/1815-3070.2023.45.3

НЕОЛОГІЗМИ В СИСТЕМІ ОЗНАКОВО-ПРЕДМЕТНИХ АГЕНТИВНИХ ІМЕН (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ І АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР)

Агентивні оцінні імена належать до особливого лексико-граматичного розряду – предметно-ознакових слів, що мають містке семантико-прагматичне навантаження й потужну активність до неологізації. Для аналізу залучено систему оцінних агентивних неологізмів, що функціують в мові сучасних ЗМІ: вони утворені внаслідок таких актуальних екстралінгвальних ситуацій XXI ст., як «ковід-19» і «російсько-українська війна». Здійснений аналіз спроектовано на факти української і англійської лінгвокультур. Доведено, що ситуація «ковід-19» демонструє значний вплив англійської мови на українську мову, а ситуація «російсько-українська війна», навпаки, – вплив української мови на англійську. Агентивні оцінні імена української і англійської мов утворюються на основі актуалізації чинних способів семантичної і словотвірної деривації, хоч словотворчі моделі реалізуються з різним ступенем активності в порівнюваних мовах. Моделюється широка система прагматичних смислів – іронія, сарказм, зневага, насмішка, презирство та ін.; актуалізуються різні способи мовної гри; простежуємо процеси евфемізації – дисфемізації, вульгаризації, бруталізації, метафоризації, вербалізації емоцій та ін.

Ключові слова: англійська лінгвокультура, українська лінгвокультура, агентивні оцінні імена, лексико-граматичний клас слів, предметно-ознакові імена, інновації, лінгвоаксіологія, граматики оцінки.

Вступ. Сучасні мовленнєві простори української та англійської лінгвокультур, зрозуміло, чутливо реагують на стрімкі зміни суспільного життя. З'являються нові факти, події, що викликають певні емоції, оцінки, які відповідно вербалізуються, змінюючи когнітивну й мовну картину світу, хоч, звісно, у різних лінгвокультурах вектор подібних змін не повністю збігається.

Сучасні суспільно-політичні реалії, явища та події сприяють утворенню великої кількості агентивних іменників-неологізмів як особливого продуктивного лексико-граматичного класу слів гібридного типу – предметно-ознакових слів (див.: Ковтун 2022). Не викликає сумнівів, що «сучасне життя змінило мовленнєву поведінку представників (...) суспільства: вийшли з активного обігу мовленнєві стереотипи минулого, змінилася стилістика ЗМІ – частіше моделюється мовна гра, іронія, гумор і сарказм, що приводить до актуалізації різновидів широкої палітри значень слова та його відтінків, за допомогою яких моделюються прагматичні смисли, насамперед для граматики категорії оцінки» (Космеда 2014: 47). Учені наголошують, що «у процесі швидких суспільних змін зазвичай відбуваються й значні мовні реформації, “вибух” лінгвокреативності, вербалізація емоцій» (Космеда 2014: 44). Це дослідження спроектоване в русло таких актуальних наукових напрямів, як лінгвоаксіологія, медіалінгвістика, лінгвістична неологія та порівняльно-зіставна лінгвістика. Наголосимо, що агентивні оцінні імена кваліфікують як

проміжний (синкретичний) тип лексем – *предметно-ознакові слова*, що мають властивості і предметних, і ознакових слів (див. про це: Космеда 1997: 292): зазначене й мотивує те, що лексико-граматичний клас агентивних оцінних імен – предмет особливого зацікавлення й *морфології оцінки* як нового наукового напрямку, що розвивається в межах граматики оцінки, лінгвоаксіології, мета якого – усебічне дослідження системи морфологічних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їх прагматичних характеристик (Космеда, Халіман 2011: 21), а лексико-граматичний клас агентивних іменників дає можливість визначити специфіку прагматичного навантаження означених граматичних форм.

Агентивні імена в українському та зарубіжному мовознавстві досліджували І. Вихованець (див.: Вихованець 1998), який зосередив увагу загалом на співвідношенні семантичних і граматичних компонентів у структурі значень слів; А. Загнітко (див.: Загнітко 1996) долучився до опису складної природи назв осіб, зокрема у фокусі категорії роду; Т. Космеда (див.: Космеда 1997), власне, зосередила увагу на характеристиці оцінного компонента в структурі назв осіб і вказала на складну природу їхнього лексико-граматичного значення; Л. Лисиченко (див.: Лисиченко 2008) акцентувала увагу на опозиції *оцінні агентивні імена – агентивні імена, позбавлені оцінки*; Т. Вільчинська (Вільчинська 1996), Л. Сидоренко (див.: Сидоренко 2000) та О. Стишов (Стишов 2020) досліджували оцінні агентивні імена в ракурсі особливостей українського словотворення; М. Годована (див.: Годована 2007) актуалізувала проблему запозичень у системі агентивних імен української мови; С. Рижикова (Рижикова 1988) звернула увагу на запозичення агентивних імен української мови з мови англійської; Г. Вишневська (див.: Вишневська 2001) актуалізувала порівняльні дослідження щодо своєрідності функціонування агентивних імен в українському мовному просторі. Назви осіб, зокрема й оцінні вивчали й на матеріалі англійської мови, зокрема Eve V. Clark, Barbara F. Hecht (Clark & Hecht 1982), R. Huyghe, M. Wauquier (Huyghe & Wauquier 2020), агентивні імена як інновації англійської мови вивчали А. Kadriu (Kadriu 2006) та Н. Luschützky, F. Rainer (Luschützky & Rainer 2001) та ін. Однак особливості семантики й прагматики агентивних оцінних імен української і англійської мов, що утворені в останнє десятиліття ХХІ ст., сьогодні ще належно не досліджені, що й мотивує *новизну* цієї наукової розвідки.

Об'єкт цієї статті – агентивні оцінні імена української і англійської мов, її *предмет* – агентивні оцінні імена-неологізми української і англійської мов, що функціують у сучасних мас-медіа, і утворені у зв'язку з такими глобальними подіями, як ковід-пандемія та російсько-українська війна.

Мета наукової студії – схарактеризувати процес неологізації, що відбувається в системі агентивних оцінних імен, та визначити семантико-прагматичне навантаження лексико-граматичного розряду цих ознаково-предметних слів. З метою співвідносяться такі завдання: (а) з'ясувати тенденції щодо творення нових семантико-граматичних та прагматичних значень розглядуваних іменників в українській та англійській лінгвокультурах,

(б) указати на соціолінгвістичні чинники, що мотивують семантико-дериваційні процеси, зосередивши увагу на двох соціолінгвістичних ситуаціях – «ковід-19» та «російсько-українська війна», що мотивують творення оцінних неологізмів у порівнювальних лінгвокультурах, наголосивши на спільних та відмінних тенденціях. Для аналізу відібрано нові лексеми та значення, що поповнили систему агентивних оцінних імен української та англійської мов з 2014 до 2022 рр. Дослідницький матеріал вибрано із джерел мас-медіа, інтернет-дискурсу (2014–2022), словників «Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021» та «Urban Dictionary», матеріалів українськомовного корпусу GRAC та англломовного BNC. Авторська картотека містить 60 номінацій з української та 40 – англійської мов.

Дослідження має певне значення для розширення теорії (а) лінгвоаксіології, (б) граматики оцінки, (в) запозичення, (г) методики вивчення агентивних оцінних імен у зіставному аспекті, (г) українсько-англійського зіставного мовознавства. Описаний матеріал може слугувати базою для створення словників (а) нових слів, (б) оцінних агентивних імен, (в) українсько-англійських інновацій, зокрема й у сфері оцінних назв осіб.

Методи дослідження. У статті застосовано такі методи, як *концептуально-аналітичний*, що сприяв кваліфікації та методологійній оцінці положень теорії агентивних оцінних імен як актуалізатора засобів граматики оцінки та неології; *історико-культурний* аналіз дав змогу з'ясувати екстра- та інтралінгвістичні чинники впливу на українську та англійську лінгвокультуру щодо моделювання агентивних оцінних імен та їхнього функційного навантаження; *аксіологічний метод* використано для актуалізації ціннісних орієнтирів, що виокремлені під час моделювання агентивних оцінних імен та визначення специфіки реалізації категорій емотивності й оцінності, прагматики загалом у значеннях новоутворених агентивних оцінних імен; залучено *елементи методу корпусного аналізу, аналізу лексикографічних дефініцій*. Для реконструкції авторських інтенцій, рефлексій, інтуїції щодо аналізу дослідницького матеріалу залучено *описовий* метод, що доповнений порівняльно-зіставним, контекстуально-інтерпретаційним, дискурсивним та комунікативно-прагматичним.

Виклад основного матеріалу. Морфологія оцінки вивчає лексико-граматичні і граматичні форми слів, що виражають оцінні значення. В аспекті морфології оцінки, природа лексико-граматичного значення оцінних агентивних імен полягає в тому, що в процесі моделювання прагматичних контекстуальних смислів породжуються значення, природа яких досить складна. Оскільки агентивні імена – це клас похідних слів, то, зрозуміло, важливу роль відіграють і семантика твірних основ, і словотворчі афікси. Наприклад, суфікс *-ник* у словах *письменник, художник* має нейтральне значення – указує на особу як діяча, називає людину за професією, поза контекстом оцінка в такому разі відсутня. Однак у словах *панчик, кравчик* саме суфікс *-чик* зі значенням зневажливості породжує негативні смисли, указуючи на «несерйозність, нездатність або непрофесіоналізм людини» (див.: Лисиченко 2008).

Специфіка семантики і прагматики лексичних значень оцінних агентивних імен, зрозуміло, залежить від системи *внутрішньомовних чинників*, зокрема (1) своєрідності внутрішньої форми мотивуючої основи, (2) потенціалу її семантики й прагматики та (3) відповідних суб'єктивно-оцінних афіксів, (4) прецедентного наповнення.

Не меншого значення під час моделювання агентивних оцінних іменників, звісно, мають й *екстралінгвальні чинники*, насамперед комунікативно-прагматична установка мовця, що визначається: (1) ситуацією мовлення, контекстом, (2) реалізованими синтагматичними зв'язками оцінних слів, (3) комунікативними стратегіями й тактиками мовців, що актуалізуються для реалізації прагматичної атракції, відповідних прагматичних ефектів, зокрема й на основі моделювання різних видів мовної гри.

В останні роки в обох лінгвокультурах простежуємо формування нової свідомості, що **пов'язано із захворюванням на ковід** (див. про це: Kosmeda, Osipova, & Slipets'ka, 2021). Цей чинник породив цілу низку неологізмів, серед яких і агентивні оцінні імена. В основі породження негативних смислів – зневажливе ставлення людини до хвороби, ігнорування її, порушення санітарних норм та ін., наприклад: *маскодрочер* – ‘людина, яка носить маску неправильно або занадто часто’; *антиваксер* – ‘людина, яка відмовляється від вакцинації проти COVID-19’; *вакцинодрочер* – ‘людина, яка вважає, що вакцини є високоефективним засобом боротьби з COVID-19’. Негативну оцінку отримує й носій вірусу, порівняймо: *ковідний* – ‘той, хто хворіє на COVID-19’ (його вважають соціально небезпечним, особливо, якщо він нехтує правилами санітарної безпеки). Простежуємо, до речі, і породження синонімів okazional'nykh утворень, які проте активно ввійшли в мовлення українців, порівняймо: *ковідиот* та *ковігіст* – ‘людина, яка не дотримується правил безпеки під час пандемії’, *голоносі*, *голоморді* – ‘ті, хто носить маску, відкриваючи ніс чи рот, тобто неефективним способом’, *корона-дисидент* (*ковід-дисидент*) і *коронаскептик* – ‘людина, яка заперечує існування коронавірусу або не вірить у те, що захворювання може бути таким небезпечним, як розповідають лікарі й епідеміологи. Такі люди зазвичай ставлять під сумнів необхідність самоізоляції і вважають, що COVID-19 безпечніший від звичайного грипу’ (див. про це: Kosmeda, Osipova, & Slipets'ka, 2021 : 37–38).

Позитивно сприймаються лексеми, що номінують тих, хто виявив високу свідомість і вакцинувався, щоб зберегти своє здоров'я та не бути соціально небезпечним, порівняймо: *ковідвакс* – ‘людина, яка отримала вакцину проти COVID-19’: вона намагається убезпечити від хвороби інших. Як показує зібраний матеріал, в українській лінгвокультурі переважають номінації з негативними смислами, однак актуалізовано й оцінні опозиції (+/–) ‘дотримується санітарних норм під час пандемії’ – ‘не дотримується санітарних норм під час пандемії’, ‘дотримується етики поведінки під час пандемії’ – ‘не дотримується етики поведінки під час пандемії’, ‘сприяє боротьбі з пандемією’ – ‘не сприяє боротьбі з пандемією’ та ін. Наведімо контекстуальні приклади: *Ти бачив цього ковідіота з трьома сотнями рулонів туалетного паперу у візку?*

(«Суспільне Новини»); Тому *BfV* і виділив непримиренних **антиваксерів** та **ковід-диссидентів** в окрему групу осіб, які загрожують внутрішньому світу Німеччини («Deutsche Welle Україна»).

Оскільки явище пандемії – усесвітня проблема, то, зрозуміло, спостерігаємо поповнення англійської мовної картини світу агентивними оцінними неологізмами, зокрема позитивну оцінку презентують назви медичних працівників, які йдуть на самопожертву, допомогу людям у боротьбі проти цієї хвороби, наприклад: *frontline worker* – ‘робітник, який працює на передовій боротьби з ковідом – у лікарнях, реанімаціях, дослідницьких лабораторіях’; *contact tracer* – ‘людина, яка розслідує контакти, що призвели до зараження’. Простежуємо номінації, виражені словосполученнями. Очевидно, лексема англійської мови *covidiot* у значенні ‘людина, яка не слідує карантинним обмеженням та не вживає заходів для запобігання поширення хвороби’ перейшла у лексичний склад української мови (українськомовний приклад наведено вище) як безпосереднє лексико-семантичне запозичення.

Окрему тематичну групу утворили агентивні імена, що називають людей, які прагнуть не захворіти, шукають вихід із ситуації (позитивно оцінні значення), порівняймо: *vaccine hunter* – ‘людина, яка активно шукає ліки та намагається вакцинуватися ними’, *covidnated* (Covid + vaccinated) – ‘людина, вакцинована від ковіду’, порівн.: *Don't get covid... get COVIDNATED!* (з державної реклами). Серед оцінних агентивних іменників англійської мови й утворення складного слова *super-spreader* – ‘людина як носій вірусу, який має здатність заразити водночас велику кількість людей’, що має виразну негативну оцінку, а також *maskhole* (за аналогією з *asshole* – ‘придурок’) – ‘людина, яка носить маску неефективно, наприклад, під носом, під підборіддям, на потилиці’.

Агентивний іменник *covidiot* утворений складанням частини аббревіатури *COVID* + *idiot*, що з точки зору психіатрії (медицини) має пряме значення ‘психічно хвора людина’, як і в українській мові, однак і в українській, і в англійській лінгвокультурах ця лексема набула переносного значення – ‘дурний’, ‘безглуздий’. *Covidiot* – агентивний іменник негативного узагальнено-оцінювального значення. Виокремлюємо два лексико-семантичні варіанти: (1) ‘людина, яка поводить себе безвідповідально або ігнорує рекомендації щодо протидії поширенню COVID-19’, (2) ‘панікер, який скуповує товари, побоюючись, що через пандемію вони зникнуть, позбавляючи при цьому інших можливості їх придбати’. Ті ж значення поширені і в українському мовному просторі. Порівняймо англійські котексти: *Are you a covidiot? The answer could be in your genes* («The Guardian»); *Restaurant slammed for "covidiot" menu item mocking governor's handling of pandemic* («USA Today»); *Donald Trump has once again proven that he is the biggest covidiot in America* («Independent»). Агентивний іменник *covidient* – ‘той, хто занадто серйозно ставиться до вказівок уряду, дотримуючись букви закону і маючи трохи дивні нав’язливі ідеї щодо миття рук, масок для обличчя та соціального дистанціювання’ – виник як антонім до *covidiot*, хоча також має негативне оцінювальне значення, що презентує більший вияв інтенсивності в *covidian* – ‘той, хто підняв профілактику COVID-19 до рівня

релігійних переконань, начебто став фанатиком і засуджує та соромить інших за їхні «менш» активні заходи, робить усе з метою профілактики COVID-19, особливо для того, щоб інші це бачили», та *covid crazy* – ‘той, хто схилений на COVID-19 і всіх супутніх запобіжних заходах’, порівн.: *Mum: “For the hundredth time today, wash your hands!” You: “Mum stop being such a covidient”* (<https://cutt.ly/j4jmW6l>); *Look at those two covidians! They live in the same house, but they’re social distancing on their daily walk together!* (<https://cutt.ly/54jQHtu>); *Oh my god, Anna is such a covid crazy! She hasn't left the house since March and called me out on social media for not wearing a mask in one of my pictures* (<https://cutt.ly/g4jWowq>).

В англomовному світі з’явилася й номінація негативної оцінної семантики *Vaccine hunter* для назви людей, які «полюють» на вакцини в зв’язку зі зменшенням їхньої кількості у світі, що вказує на зростання проблеми отримання ревакцинації, порівняймо: *Vaccine hunters are scouring the internet for leftover doses of COVID-19 vaccines* («CNBC»); *Vaccine hunters: The quest for leftover doses* («CNN»). У поєднанні з лексемами *scour*, що значить ‘прочісувати’, ‘перевернути вверх ногами в пошуках’ та *quest* – ‘перегони’, ‘змагання’, цей агентивний іменник набуває іронічного оцінного значення зі стилістичним відтінком насмішки.

Однак проблема ковіду в Україні була витіснена реаліями повномасштабної російсько-української війни, що почалася 24 лютого 2022 року. Тому, зрозуміло, що одним з прикладів змін, які відображені в МКС українців в останній час, є зростання слів та значень, пов’язаних з війною, – це агентивні негативні номінації *нападників*, *агресора*, зокрема *рашист* (‘військовий російської армії’, ‘представник російського народу’), *московит* (‘військовий російської армії’, ‘представник російського народу’), *кацап* (‘представник російської армії, однак не лише росіянин, але й представник інших етносів росії, які підлягають мобілізації’), *вагнерівець* (‘рашист, який представляє приватну армію вагнера’), *зомбі* (‘рашист’), *z-окупант* (‘військовослужбовець російської армії та прихильник російської агресії загалом’ (див. докладно: Космеда 2022)); актуалізуються запозичення з російської мови, що мають «надвиразну» негативну оцінку, вербалізується іронія, стилістичні відтінки зневаги й презирства, наприклад, *асвабадітель* – ‘російський окупант, військовий, поневолювач’. Утворюються номінації, пов’язані із засобами інтернет-мережі, наприклад, *тікток-воїн* – ‘кадировець, який викладає в соцмережах чимало «переможних» відео та світлин, але в реальний бій іти боїться’. Наведімо контекстуальні приклади: *А кадировці – тікток-війська, якщо їх не знімають, вони б’ються дуже погано* («Главком»); *"Асвабадітелі" у вигляді орків приходять із величезними очима, дивляться на надсучасне обладнання в лікарнях Луганщини, яке ми минулого року встановили* («24 канал»); *Ми будемо жорстко звільняти свої території, які б назви їм не вигадували z-окупанти* («Укрінформ»);

На протизагагу негативним оцінним іменам, що номінують ворога, для назви захисників України, патріотів утворено багато позитивно оцінних номінацій,

зокрема й назв фахівців у різних сферах діяльності, порівняймо синоніми *кіберкозак* та *кіберпартизан* – ‘український ІТ-спеціаліст, який працює для нейтралізації ворога в кіберпросторі під час російського вторгнення в Україну’; *кіборг* та *краЗСУнчик* – ‘воїн ЗСУ’. Порівняймо контексти: *Нещодавно білоруські кіберпартизани перервали онлайн-трансляцію державних телеканалів і показали в ефірі кадри з побиттям учасників протестів проти режиму Лукашенка* (Журнал «НВ»); *Кіберкозаки – бійці невидимого фронту* (<https://zbruc.eu/node/110961>).

Агентивний іменник *краЗСУнчики* – телескопійна одиниця (див. про це: Теглівець 2022), за допомогою якої актуалізується мовна гра: маємо графічно-семантичний неологізм, утворений свідомою деформацією твірної особи (*красунчики* + *ЗСУ*) для передачі позитивної оцінки, захоплення українськими військовими, наприклад: *Зі святом наші краЗСУнчики і краЗСУні!* (<https://cutt.ly/X4iHHUP>). До речі, як бачимо в українському мовному просторі простежуємо послідовну фемінізацію, що виражається і в неологізмах: *краЗСУнчик* – *краЗСУня*.

Зазначений прийом моделювання графічно-семантичного неологізму застосовано й для утворення лексеми *z-окупант*, у якому актуалізується латинська літера *z*, що стала одним із символів російсько-української війни й зображена на військовій техніці нападників, а сам іменник має значення ‘російський окупант’ (див. докл.: Космеда 2022), порівняймо контекст: *z-окупант погрожував жінці вбити її малолітнього сина, якщо вона чинитиме опір* («Слідство Інфо»). У сучасному мовознавстві такого типу неологізми кваліфікують як вияв *графоідеологем*.

На відміну від української мови, де більшість агентивних оцінних неологізмів в останній час виникли в зв’язку з російсько-українською війною, в англійській мові спостерігаємо поодинокі приклади функціонування подібних агентивних імен, що, очевидно, презентують *новий процес впливу української мови на англійську*. Зокрема в англійській мові функціують варіанти англ. *ruscist* та *rashist* – ‘зневажлива назва росіян’ (укр. *рашист*), англ. *vatnik* – ‘презирлива назва росіян’ (укр. *ватник*). А от номінація англ. *orc* вплинула на з’яву цього слова в українській мові (укр. *орк*) у значенні ‘негативна оцінна назва росіян як агресорів’, «повернувшись» саме в цьому значенні в англійську мову. Під впливом української мови в англійській мові також функціують й інші відомі лексеми з новими значеннями, наприклад: *kasap* (укр. *кацап* у значенні ‘агресор’), що зафіксовано в словнику неологізмів сучасної англійської мови Urban Dictionary (<https://www.urbandictionary.com>). Раніше йшлося про активний процес запозичення з англійської мови в українську, а зараз англійська мова також «підтримує» Україну, що простежуємо на лексико-семантичному і морфологічному рівнях. Порівняймо контексти: *These fucking ruscists kill Ukrainian children, rape Ukrainian women, loot houses and apartments, steal toilets, washing machines, clothes, underwear and all goods to send to their savage families* («Radioactive July»); *‘Vatniki’ are characterized by a blind loyalty to their government, a loathing for all things American, excessive alcohol consumption, and*

the unshakable belief that the Russian nation is the world's greatest (<https://www.rferl.org/a/ukraine-lexicon-of-war/26590324.html>); *During last nights engagement, Alex slotted 3 orcs moving from cover with his AK* (<https://cutt.ly/C4odXwY>); *B: Air raids all over the region, we better hide ASAP. A: These fucking kacaps really want us dead* (<https://cutt.ly/j4ofwWs>); *'Orcs' and 'Rashists': Ukraine's new language of war* («Aljazeera»); *The Rashists from Mordor vs. the Tractor Troops: Ukraine's new language of war. An English-language guide to Ukrainian slang* («Politico»).

У цьому дослідженні з'ясовано, що в процесі творення нових оцінних агентивних іменників з актуалізацією мовної гри активно використовуються такі способи словотворення, як складання. Подібні слова презентують містку інформацію, широку прагматику, зокрема укр. *бульбафюрер* – ‘про лукашенка’¹: актуалізовано смисли: *бульба* – ‘основна культура білоруського господарства’ + ‘псевдопрезидент, фюрер’ = ‘білоруський псевдопрезидент’, *русо-нацисто* – стилізація під італійську мову з актуалізацією насмішки та зневаги, значення – ‘російський окупант’. В українській мові під час творення оцінних агентивних імен активним є складання із суфіксацією, порівняймо: *чмобік* (частково мобілізований), *вакцинодрочер* (вакцина + дрочити + ер), зрощення із суфіксацією (*дебахнулько* – *де бахнуло* + *льк*, *невсетакооднозначник* – *не все так однознач* + *ник*), суфіксація, що виявляється і в українській, і в англійській мовах (*рашист*, *ватан*, *кадирівець*, *карантинер*, *фрілансер*, *influencer*, *gamer*, *freelancer*), калькування (*свинособака*, *свинопес* – калькування німецького *schweinhunden*, що презентує складання лайливих, брутальних слів (нім. *schwein* /укр. *свиня*/ + нім. *hund* /укр. *собака, пес*/) з переносними значеннями ‘негідник, мерзотник, сучий син, виродок, покидьок’, *vatnik* – калькування укр. *ватник*, *касар* – калькування укр. *кацап*), розширення значення слова (*колаборант* – ‘людина, яка свідомо співпрацює з окупантами, підтримує російську агресію чи поширює відповідну пропаганду’, *натівець* – перен. ‘людина, яка не дотримується своїх обіцянок’, *бункерник* – ‘президент росії’, *картопляник* – ‘білорус, зокрема і президент білорусії’, *гауляйтер* – ‘колабораціоніст, якого призначають керівником окупованих територій України’, перен. *бандероль* – ‘мертвий окупант у мішку’. Агентивні оцінні імена як предметно-ознакові слова мають потужну прагматичну силу. Крім того, ці одиниці зберігають потенціал своїх твірних основ та словотвірних афіксів, а також можливість маніпуляцій відповідними лексико-граматичними значеннями (див. докл.: Ковтун 2022: 118), що й надає їм багатофункційного потенціалу, яке виявляється в можливості моделювання:

1) лексичних, лексико-семантичних, графосемантичних, лексико-граматичних неологізмів (*зомбі*, *кацап*, *руззкий*, *z-окупант*, *рашан*, *завиванці* /‘ворог, який «вие» в полоні/, *vatnik*, *касар*, *ruscist*, *covidiot*), напр.: *Ця потвора – кацап, пів століття кричало, що воно нам брат, а само робило ракети, щоб нас знищити* («ЦЕНЗОР.НЕТ») (для вербалізації зневаги

¹ Примітка. У цьому та в інших прикладах власні назви, пов’язані з агресорами, пишуться з малої літери для вербалізації зневаги.

актуалізується форма середнього роду /*кричало*/); *А тепер хай розкажуть про людяність **рашан** до оточених під Лиманом («ЦЕНЗОР.НЕТ»); Щойно **pyZZki** ... влупили ракетною по СТО «Автодизель» («Новинарня»); A gang of **covidiot**s blocked my path and began deliberately coughing at me (<https://cutt.ly/a4U6RAR>);*

2) евфемізмів чи дисфемізмів, що виражені, до речі, переважно за допомогою моделей метафоризації (*ватник, свинособака, пушкініст* /‘людина, яка любить і цінує російську культуру і виступає за те, щоб в українській топонімії, у назвах навчальних закладів, а також у шкільній навчальній програмі було чимало імен російських культурних діячів’/, *асвабадітель, антиваксер* /‘людина, яка відмовляється від вакцинації проти COVID-19’/, напр.: ***Пушкіністи** у меншості, бо є чіткий запит суспільства на очищення від російської імперської спадщини («Громадське Радіо»); В окупованому Донецьку добре випивший «асвабадітель» серед білого дня на вулиці напав на місцевого мешканця і спробував його побити («KRIMINAL.TV»); Також Олександр Щерба пригадав, що у російського диктатора також є ще одна “армія” на Заході – це **антиваксери** («24 Канал»);*

3) метафоричних словесних образів із прагматичними смислами іронії, сарказму, зневаги, приниження та ін., що може супроводжуватися субстантивацією прикметників – перехід їх у клас агентивних оцінних іменників, порівняймо: *могилізований* (‘призваний до армії росіянин’), *бункерний* (‘президент росії’), *лаптенюгий* (‘росіянин’), *узкій* (‘росіянин усіх національностей’) та ін., напр.: *На росії кожен сьомий **лаптенюгий** став жебраком («NEWSUA»); Методичка для **могилізованих**, або За що помруть російські солдати («Армія Inform»); Гляньте ще, якого персонажа вам приніс: **хороший узкій**... (<https://cutt.ly/H4Iq0gP>);*

4) презентантів словотвірної, лексико-семантичної, граматичної та графічної мовної гри, інколи з актуалізації прецедентності (*чмобік, дебахнулько, толстоєвський* /‘про російських письменників’/, *невсетакоднозначник, архіпиздрит* /‘президент росії’), *краЗСУнчики, боневтік* та ін.), напр.: *Віддають нас по шматочку, бо нас не шкода, нащо ми їм. А на росії балет та **толстоєвський** (<https://cutt.ly/Y4IeitX>); Хоча є юристом за фахом, він має інтерес до літератури – того, що зараз означають поняттям **Толстоєвський**. Тобто це класична російська література, твори іногородців, які є носіями, виробниками імперської ідеї («Волинські Новини»); ... **невсетакоднозначник** і комуніст, причому комуніст... не найпоінформованіший про ідеї, які обстоює ... (<https://cutt.ly/24IrEcN>); Глава держави, який нагороджується зневажливим прізвиськом “**Боневтік**”, протиставлений генералу Залужному та ЗСУ («Українська Правда»); “**Архіпиздрит**”, “**Бздло**”, “**Говназія**”: розкомнагляд має список заборонених слів, якими росіяни не можуть називати Путіна («LVIV MEDIA»);*

5) виразників емоційно-експресивних смислів: розглянуті новотвори можуть омовлювати гаму різних почуттів, емоцій, вульгаризувати та бруталізувати мовлення, вербалізуючи гнів, ненависть, зневагу, презирство тощо (*кремлядь* /‘наближений до Кремля прошарок суспільства – політиків,

митців, чиновників, – які отримують дохід від обслуговування вищої влади, здійснення пропагандистської підтримки партії влади, переважно вчиняючи шкідливі для населення або просто безглузді вчинки та рішення: актуалізується аналогія з брутальним словом *’/*, *рюзка* /‘росіянин’ – уживається й у значенні збірності – *рюзкі*), *засрун* (‘президент росії’), *чмир* (‘президент росії’), *бздло* (‘президент росії’); наведемо контексти: *Пан Залужний творить двіж вітає тремтливу кремлядь з ювілеєм* (<https://cutt.ly/U4ItEtT>); *ЗМІ дізналися, що Роскомнагляд склав перелік образ Путіна й моніторить їх у мережі. Серед них «засрун», «сцуль» і «цар» («ГОРДОН»); «Бздло» і «архипиздрит»: як заборонено називати путіна («Insider Media»); Путін розсмішив росіян новою зовнішністю: «Чмир плішивий» («Politeka»).*

Висновки. Основними чинниками творення проаналізованих агентивних оцінних слів, що розглянуті в цій науковій розвідці, обрано ситуацію «COVID-19» та «російсько-українська війна», оскільки простежуємо оригінальні мовні факти: (а) ситуація «COVID-19» презентує значний вплив англійської мови на українську – різні види запозичення, зокрема й калькування; (б) ситуація «російсько-українська війна», навпаки, демонструє вплив української мови на англійську і також простежуємо калькування, однак при цьому відбувається й перенесення лексем з російської мови в українську з актуалізації нових негативно оцінних значень – і саме в цьому варіанті зазначені лексеми запозичуються англійською мовою. Це новий процес – ланцюжкове запозичення з переосмисленням значення.

Визначити семантику і прагматику нової лексичної одиниці – агентивних оцінних назв – можливо за умови послідовного врахування і (а) плану вираження, змісту, смислового навантаження, контексту, і (б) граматичного навантаження відповідних лексем (лексико-граматичні категорії іменника, феномен переходу прикметника в іменники) та (в) системи виконуваних функцій у процесі моделювання прагматичних контекстуальних смислів.

Як показує зібраний матеріал, лінгвокреативність мовців і її наслідок – мовна гра, що актуалізується під час творення агентивних оцінних неологізмів, переважно базується на маніпуляції смислами (зіштовхування прямого і переносного значення, метафоризація, евфемізація – дисфемізація, вульгаризація, бруталізація, маніпуляція графемами, актуалізація феномена прецедентності та ін.).

Українська мова має багату систему деривації за своєю природою, що дає змогу утворювати нові слова за допомогою актуалізації системи способів словотворення, що мають оригінальний вияв (морфологічного з актуалізацією його різновидів, складання із системою різновидів, злиття, що виявляє продуктивність у системі агентивних оцінних імен, що пов’язані з російсько-українською війною, хоч загалом ця словотвірна модель не є регулярною і продуктивною в українській мові, переходу з однією частини мови в іншу – переважно субстантивация), а також, як було продемонстровано, способів семантичної деривації з актуалізацією системи прагматичних смислів (з

відтінками зневаги, презирства, ненависті, насмішки та ін.). Простежуємо активну вербалізацію емоцій.

Англійська ж система деривації менш виразна за своєю природою. Більшість нових лексем утворюються за допомогою додавання продуктивних (-er, -or) та менш продуктивного (-ee) суфіксів до базових слів, що слугують переважно для утворення віддієслівних іменників на позначення назв осіб; крім того, актуалізовано складання слів, а також розширення значення уже існуючих слів, як і в українській мові, зокрема й за рахунок метафоризації.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності фіксації нових значень оцінних агентивних іменників української і англійської лінгвокультур, простеження специфіки відповідних процесів граматикалізації цих оцінних значень у порівнюваних мовах, з'ясування спільного і відмінного щодо моделювання оцінних назв осіб в українській і англійській мовах, своєрідності їхньої взаємодії та взаємовпливу.

Література

1. Вихованець, І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наукова думка, 1988, 256 с.
[Vykhovanets, I. R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti. Kyiv: Naukova dumka, 1988, 256 s.]
2. Вишневецька, Г. П. «Функціонування агентивних іменників оцінної семантики в сучасній українській і російській мовах» [В:] *Проблеми зіставної семантики* 5, 2001: 98–103.
[Vyshnevskaya, H. P. Funktsionuvannya ahentyvnykh imennykh otsynnoi semantyki v suchasniy ukrainskii i rosiiskii movakh [V:] *Problemy zistavnoi semantyki* 5, 2001: 98–103.]
3. Вільчинська, Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1996. 16 с.
[Vilchynska, T. P. Semantyko-slovotvirna kharakterystyka otsynnykh nazv osib v ukrainskii movi: Avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01 / Lviv. derzh. un-t im. I. Franka. Lviv, 1996. 16 s.]
4. Вусик, Г. Л., Павлик, Н. В. «Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року» [В:] *Закарпатські філологічні студії* 23, Том 1, 2022: 52–57.
[Vusyk, H. L., Pavlyk, N. V. «Neolohizmy yak movne vidobrazhennia rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku» [V:] *Zakarpatski filolohichni studii* 23, Том 1, 2022: 52–57.]
5. Годована, М. П. «Автохтонні та запозичені назви осіб за видом діяльності в українській мові» [В:] *Українська термінологія і сучасність* VII, 2007: 99–101.
[Hodovana, M. P. «Avtokhtonni ta zapozycheni nazvy osib za vydom diialnosti v ukrainskii movi» [V:] *Ukrainska terminolohiia i suchasnist* VII, 2007: 99–101.]
6. Загнітко, А. П. Теоретична граматики української мови. Донецьк: ДонДУ, 1996. 435 с.
[Zahnitko, A. P. Teoretichna hramatyka ukrainskoi movy. Donetsk: DonDU, 1996. 435 s.]
7. Ковтун, О. «Граматики оцінки: ознаково-предметні оцінні агентивні імена» [В:] *Славистика* XXVI/2, 2022: 115–125.
[Kovtun, O. «Hramatyka otsinky: oznakovo-predmetni otsinni ahentyvni imena» [V:] *Slavystyka* XXVI/2, 2022: 115–125.]
8. Космеда, Т. «Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності» [В:] *Мовознавство* 2, 2014: 44–55.
[Kosmeda, T. «Aktualni protsesy movlennia chy «movnyi smak» ukrainskoi suchasnosti» [V:] *Movoznavstvo* 2, 2014: 44–55.]

9. Космеда, Т. «Нове семантико-прагматичне навантаження літер латиниці в період російсько-української війни» [В:] *Культура слова* 96, 2022: 113–130.
[Kosmeda, T. «Nove semantyko-prahmatychnne navantazhennia liter latynytysi v period rosiisko-ukrainskoi viiny» [V:] *Kultura slova* 96, 2022: 113–130.]
10. Космеда, Т. А. «Функционально-семасиологическое исследование имен предметно-признаковой семантики» [В:] Бацевич, Ф. С., Космеда, Т. А. *Очерки по функциональной лексикологии*. Львов: Изд-во “Світ”, 1997. С. 209–351.
[Kosmeda, T. A. «Funktsyonalno-semasyolohycheskoe yssledovanye ymen predmetno-pryznakovoi semantyky» [V:] Batsevych, F. S., Kosmeda, T. A. *Ocherky po funktsyonalnoi leksykoloohyy*. Lvov: Yzd-vo “Svit”, 1997. S. 209–351.]
11. Космеда, Т. А., Халіман, О. В. «Граматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства» [В:] *Лінгвістичні студії* 22, 2011: 17–23.
[Kosmeda, T. A., Khaliman, O. V. «“Hramatyka otsynky” yak aktualna problema suchasnoho movoznavstva» [V:] *Linhvistychni studii* 22, 2011: 17–23.]
12. Лисиченко, Л. А. Мовна картина світу: Лексико-семантичний вимір. Харків: ВГ «Основа», 2008. 272 с.
[Lysychenko, L. A. *Movna kartyna svitu: Leksyko-semantychnyi vymir*. Kharkiv: VH «Osnova», 2008. 272 s.]
13. Рижикова, С. Ю. «Агентивні іменники чоловічого роду від англійських запозичень в українській мові» [В:] *Дослідження з граматичної будови української мови*, 1988: 23–28.
[Ryzhykova, S. Yu. «Ahentyvni imennyky cholovichoho rodu vid anhliiskykh zapozychen v ukrainskii movi» [V:] *Doslidzhennia z hramatychnoi budovy ukrainskoi movy*, 1988: 23–28.]
14. Сидоренко, Л. М. «Дериватологія агентивів» [В:] *Гуманітарний вісник* 4, 2000: 269–274.
[Sydorenko, L. M. «Deryvatolohiia ahentyviv» [V:] *Humanitarnyi visnyk* 4, 2000: 269–274.]
15. Стишов, О. А. «Особенности суффиксального словотворения неологизмов на позначення осіб у сучасній українській мові» [В:] *Лінгвістичні дослідження* 53, 2020: 127–140.
[Styshov, O. A. «Osoblyvosti sufiksalnogo slovotvorennia neolohizmiv na poznachennia osib u suchasni ukrainskii movi» [V:] *Linhvistychni doslidzhennia* 53, 2020: 127–140.]
16. Теглівець, Ю. В. «Телескопія як новітній метод словотворення суспільно-політичної лексики» [В:] *New Philology* 85, 2022: 277–282.
[Tehlivets, Yu. V. «Teleskopiia yak novitnii metod slovotvorennia suspilno-politychnoi leksyky» [V:] *New Philology* 85, 2022: 277–282.]
17. Clark, Eve V., Barbara, Frant Hecht. «Learning to coin agent and instrument nouns» [In:] *Cognition* 12, Issue 1, 1982: 1–24.
18. Huyghe, R., Wauquier, M. «What’s in an agent?» [In:] *Morphology* 30, 2020: 185–218.
19. Kadriu, A. «Analysing agentive nouns» [In:] *28th International Conference on Information Technology Interfaces*, 2006: 445–450.
20. Kosmeda, T., Osipova, T., Slipets’ka, V. «Changes in communication and language thinking of Ukrainians in the era of the coronavirus pandemic: Innovative creativity» [In:] *Theoria Et Historia Scientiarum* 18, 2021: 27–47.
21. Luschützky, H., Rainer, F. «Agent-noun polysemy in a cross-linguistic perspective» [In:] *STUF – Language Typology and Universals* 64 (4), 2001: 287–338.

Використані джерела

1. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М., Шведова, Р., фон Вальденфельс, С., Яригін, А., Рисін, В., Старко, Т., Ніколаєнко та ін. – Київ, Львів, Єна, 2017–2022. – uacorpus.org
[Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) / M., Shvedova, R., fon Valdenfels, S., Yaryhin, A., Rysin, V., Starko, T., Nikolaienko ta in. – Kyiv, Lviv, Yena, 2017–2022. – uacorpus.org]

2. Лексико-словотвірні інновації. 2017–2021. Словник / Укладачі А., Нелюба, Є., Редько; загальна редакція А., Нелюби. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022, 124 с.
[Leksyko-slovotvirni innovatsii. 2017–2021. Slovnyk / Ukladachi A., Neliuba, Ye., Redko; zahalna redaktsiia A., Neliuby. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo, 2022, 124 s.]
3. *The British National Corpus (BNC)* – <https://www.english-corpora.org/bnc/>
4. *Urban Dictionary*: <https://www.urbandictionary.com/>

NEOLOGISMS IN THE SYSTEM OF CHARACTERISTIC-OBJECT AGENTIVE NOUNS (BASED ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURES)

Oksana Kovtun

Department of Theory and Practice of Translation, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: Modern socio-political realities, phenomena and events contribute to the formation of a large number of agentive nouns-neologisms as a special productive lexical-grammatical class of words of the hybrid type – subject-proper words. Language game, irony, humour, and sarcasm are modelled more often, that leads to the actualization of varieties of a wide palette of word meanings and its shades, with the help of which pragmatic meanings are simulated, primarily for the grammaticalization of the category of evaluation.

Purpose: The purpose of the analysis is to characterize the process of neologization that occurs in the system of agentive evaluative nouns, and to determine the semantic-pragmatic load of the lexical-grammatical classification of these sign-subject words.

Discussion: The main factors of the creation of the analyzed agentive evaluative words considered in this scientific research were the situation "COVID-19" and the "Russian-Ukrainian war", since we trace the original linguistic facts: (a) the "COVID-19" situation presents a significant influence of the English language on the Ukrainian language – various types of borrowing, including tracing; (b) the "Russian-Ukrainian war" situation, on the contrary, demonstrates the influence of the Ukrainian language on English, in particular, tracing is also observed, but at the same time, there is also the transfer of lexemes from the Russian language to Ukrainian to actualize new negative values – and the indicated lexemes are borrowed from the English language in this variant. This is a new process.

Results: The Ukrainian language has a rich derivation system by its very nature, which makes it possible to form new words by actualizing the system of word formation methods that have an original expression, as well as methods of semantic derivation with the actualization of the system of pragmatic meanings (shades of contempt, despise, hatred, mockery, etc.). We trace the active verbalization of emotions.

The English system of derivation is less expressive by its nature. Most new lexemes are formed by adding suffixes to base words; in addition, the composition of words has been updated, as well as the expansion of the meaning of already existing words, the same as in the Ukrainian language, in particular due to metaphorization.

We see the perspective of the research in the necessity to fix new meanings of evaluative agentive nouns of Ukrainian and English linguistic cultures, to trace the specifics of the corresponding processes of grammaticalization of these evaluative values in the compared languages, to find out what is common and different in the modelling of evaluative names of persons in Ukrainian and English languages, the peculiarities of their interaction and mutual influence.

Keywords: english linguistic culture, Ukrainian linguistic culture, agentive evaluative nouns, lexical-grammatical class of words, subject-proper nouns, innovations, linguistic axiology, grammar of evaluation.

Vitae

Oksana Kovtun – Candidate of Philological Sciences (2012), Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Translation (2021), Vasyl' Stus Donetsk National University, the author of 5 monographs and more than 80 research works.

Research interests: linguoaxiology, gender linguistics, discourse linguistics, lexicology, Ukrainian grammar, English grammar, pragmalinguistics, comparative studies, computational linguistics.

Correspondence: o.kovtun@donnu.edu.ua

Надійшла до редакції 25 березня 2023 року
Рекомендована до друку 18 квітня 2023 року